

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
5/3 (Aralık/December 2021), 9-27.

Türkiye’de Ampirik Anlamda Gerçekleştirilen Sekülerleşme Çalışmalarına Dini Sosyolojik Bir Bakış

A Religious Sociological Perspective to The Empirically Conducted Secularization Studies in Turkey

Fatma Nur Şengül

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Assist. Prof. İstanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences, Department of

Sociology, İstanbul/Türkiye

E-posta: fnyilmaz@aydin.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2995-943X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 11 Mayıs/May 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Kasım/ November 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/15 December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

DOI: 10.46595/jad.936052

Cite as / Atıf: Şengül, Fatma Nur. “Türkiye’de Ampirik Anlamda Gerçekleştirilen Sekülerleşme Çalışmalarına Dini Sosyolojik Bir Bakış”, *Journal of Analytic Divinity* 5/3 (Aralık/December 2021), 9-27.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fatma Nur Şengül)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

Sekülerleşme en temel anlamda dinin bireysel ve toplumsal hayatta önemini kaybettiği, bilimin ve aklın egemen olmaya başladığı süreci ifade etmektedir. Sekülerleşmeyi Batı toplumunda kökleştiren hareketler ise Rönesans, Reform, Protestanlık ve Sanayi Devrimidir. Bu hareketlerin, Batı toplumlarının Hıristiyan inancından uzaklaşmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Her toplumun kendi modernlik ve sekülerleşme sürecini kendisinin oluşturması gerektiği düşüncesinden hareketle Türk toplumunda yaşanan sekülerleşmeyi de kendi içerisinde okumak önemlidir. Bu minvalde çalışmanın konusu Türkiye’de ampirik anlamda gerçekleştirilen sekülerleşme çalışmalarının dini sosyolojik açıdan değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda 2009-2020 yılları arasında yapılmış, dört yüksek lisans tezi, beş doktora tezi ve iki kitap ele alınmıştır. Nitel araştırma yönteminin dokümantasyon tekniği kullanılarak, bu saha çalışmaları içerik, yöntem, örneklem grubu açısından incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; Türkiye’de yapılan saha çalışmalarının, lise ve üniversite gençliği, sağlık çalışanları, kadınlar, iş adamları, dini tarikatlar gibi farklı örneklem grupları üzerinden ele alındığı ve sekülerlik belirtisi olarak sadece dini tutum ya da dindarlık derecelerinin betimlenmediği, aynı zamanda sekülerlik belirtisi olan davranış, tutum ya da düşünce biçimlerinden oluşan ölçek ve anket formlarına da yer verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Sekülerleşme, Türkiye’de Sekülerleşme, Sekülerlik, Ampirik Çalışmalar

Abstract

Secularization, in the most basic sense, refers to the process in which religion loses its importance in individual and social life, and science and reason begin to dominate. Every society needs to create its own process of modernity and secularization. Based on this idea, it is important to try to understand the secularization experienced in Turkish society within itself. In this respect, the subject of our study is the evaluation of the secularization studies carried out empirically in Turkey in terms of content and method. In this direction, four master's theses, five doctoral dissertations and two books were discussed. By using the documentation technique of the qualitative research method, these field studies were evaluated in terms of content, method and sample group. As a result of the study, It has been observed that field studies conducted in Turkey are handled over different sample groups such as high school youth, healthcare professionals, university youth, women, businessmen, religious sects. It was observed that not only religious attitudes or degrees of religiosity were described as a sign of secularity, but also scales and questionnaires consisting of behaviors, attitudes, or ways of thinking, which are signs of secularity, were used.

Keywords: Sociology of Religion, Secularization, Secularization in Turkey, Secularity, Empirical Studies

Giriş

Kavram olarak “sekülerleşme” Avrupa diline 1648 Westfalya Barış Antlaşmasıyla girmiştir. Kavramın ilk olarak, kilise kontrolü altında bulunan toprak parçalarının laik siyasi denetimine geçişini tanımlamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Zaman içerisinde sekülerleşme kavramı, papazların yeminlerinden sorumlu tutulmaması anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Sosyologlar ise bu kavramı dini otoritenin toplumsal mekân, zaman, hizmetler, kaynaklar ve bireyler üzerindeki kontrolünü kaybettiği süreci ifade edecek şekilde ele almaktadır. Sekülerleşme, dine ait olan düşünce, faaliyet ve kurumların toplumsal anlamda önemini kaybetmeye başladığı bir süreçtir (Wilson, 2015).

Weber’in dünyanın büyüden arınması ve toplumların rasyonelleşmesi kavramları ile açıklamaya çalıştığı sekülerleşme, sosyolojik açıdan ele alındığında dinin gündelik hayatta her geçen gün etkisizleşerek önemini kaybetmeye başlaması, dinin yerine bilimin ve aklın egemen olması durumunu ifade etmektedir. Bu kavramın 1850’lerden itibaren kullanılmaya başladığı ve teknik olarak ileri ve modern toplumların ortaya çıkmasıyla beraber gelişme kat ettiği görülmektedir (Kirman, 2016).

Avrupa toplumlarında sekülerleşmenin başlangıcı 15. yüzyılda gerçekleşen Rönesans’a kadar uzanmaktadır. 16. yüzyılda yaşanan Reform, 16.-17. yüzyılda mutlak monarşilerin ortaya çıkışı ve 17. yüzyılda Bilimsel Devrimlerin yaşanması sekülerleşmeyi daha belirgin hale getirmiştir. Neticesinde 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı, 19. yüzyıl endüstriyel kapitalizm ve beraberinde getirdiği kentleşme toplumların dinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu dinamikler Avrupa toplumlarında yaşanan sekülerleşme tarihi hakkında bir fikir vermektedir. Fakat bu dinamikler sadece Avrupa toplumları ile sınırlı kalmamış az ya da çok diğer toplulukları da etkilemiştir. Özellikle bilimsel gelişmeler, endüstriyel kapitalizm ve kentleşme Türkiye sekülerleşmesi üzerinde de etkili olan etmenler olarak dikkat çekmektedir. Bu etmenler nezdinde, yeni neslin eski nesilden daha az dindar olması, eşcinsellerin toplumsal görünürlüklerinin artması, evlilik öncesi flörtlerin çoğalması, herkesin özellikle kadınların iş gücüne katılması, doğaüstü güçlere ve batıl inançlara yönelik tutumun değişmesi, farklı inanç grubundaki kişilerin evlilik sayılarının artması, kadın ve erkeklerin kıyafet seçiminde yaşanan değişim, medya dilinde cinsellik içeren kelimelerin sıklıkla tekrarlanması, kutsalların günlük pratiklere olan etkisinin değişmesi Türkiye’de yaşanan sekülerleşmenin göstergeleri olarak ele alınmaktadır (Ertit, 2015).

Literatürde sekülerleşme üç farklı yaklaşım biçimiyle ele alınmaktadır; klasik (eski) paradigma, çağdaş (yeni) paradigma ve eklektik paradigma.

Klasik sekülerleşme yaklaşımına göre, modernleşme ile beraber dinin önemi ve etkisi azalacak ve din, bireysel ve toplumsal anlamda gerileyerek zaman içerisinde yok olacaktır

(Köse, 2006). Bryan Wilson, John Coleman, Alan Aldridge, Bryan Turner ve Steve Bruce gibi isimler bu kuramın güçlü savunucularındandır. Bu düşünürler modernleşme sürdüğçe dinin öneminin azalacağı görüşündedir (Akyüz-Gürsoy, 2008). Klasik sekülerleşme yaklaşımının kökleri 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Saint Simon ve Comte'un teorilerinde din ve modernitenin bağdaşmadığı belirtilmektedir. Bu bakış açısını Marx, Durkheim ve Weber gibi sosyologlarda da görmek mümkündür. Toplumlar modernleştikçe, daha rasyonel, daha karmaşık, daha bireyci ve daha az dindar hale dönüşeceklerdir. Toplumsal hayat rasyonelleştikçe dini kurumlar ve inançlar da güçlerini kaybedecektir (Gorski, 2015). Bu kuramın savunucularından biri olan Wilson'a göre Batı toplumlarında din, bir zamanlar kapsayıcı, etkileyici ve hatta belirleyici bir yöne sahipken artık din, toplumsal düzenin sadece bir bölümü haline gelmiştir. Eylemler, düşünceler ve davranışlar için rehber olan Tanrının iradesine daha az başvurulur olmuş, dini semboller, bireyler için ifade ettikleri anlamlarını kaybetmiştir. Dini ibadetler bireyler için zorunluktan çıkmış gönüllü bir hale dönüşmüştür. Dini anlamda yaşanan bu gerilemeye ise bilimsel ve teknolojik gelişmeler neden olmuştur (Wilson, 2015). Diğer bir savunucu Bruce da Wilson gibi, Batı toplumlarında dinin düşüşe geçişinin rastlantısal olmadığını ve modernleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıktığını dile getirmektedir. Toplumlar sanayileştikçe bireyler bilgili gerçek inananlar ve dinden ya da inançtan uzaklaşanlar olarak ikiye ayrılmıştır. 19. yüzyılda din gündelik hayattan o denli uzaklaşmıştır ki, dindar ve dini destekleyen insanlar elle sayılacak düzeyde azalmıştır. Tektanrıcılık, rasyonelleşme, bilim, teknoloji, bireycilik, endüstriyel kapitalizm ve ekonomik gelişmeler sekülerleşmeye yönelik eğilimin çeşitli kaynaklarını oluşturmuştur (Bruce, 2015).

Daniel Bell, Peter Berger, Jaffrey Hadden ve Rodney Stark gibi isimler tarafından güçlü bir şekilde savunulan çağdaş (eski) paradigmaya göre dine ait olan geri dönmektedir, hatta bazılarında göre kutsal olan ya da din zaten hiç gitmemiştir. Bu yaklaşım, modernlik ile dinin bağdaşmadığı anlayışını kabul etmemektedir. Paradigmanın savunucularına göre, bir kimsenin düzenli olarak kiliseye devam etmemesi sekülerleşme sürecinin yaşandığının bir kanıtı değildir. Çünkü toplumun üyeleri, bir dine kurumsal anlamda üye olmasa da mabetlere ya da ibadet yerlerine düzenli olarak devam etmese de Tanrı'ya olan inançlarına devam etmektedir (Köse, 2006). Yeni paradigmanın güçlü savunucularından biri olan Hadden klasik yaklaşımın başarısız bir teori olduğunu ortaya koyan dört farklı açıklamadan söz etmektedir. Bunlardan ilki sekülerleşme teorisinin mantık yönünden temelsiz fikirler karmaşasından ibaret olduğudur. İkincisi, toplumların sekülerleştiğine dair yeterince ampirik veri mevcut değildir. Aksine ortaya konan veriler böyle bir sürecin yaşanmadığını ifade etmektedir. Üçüncüsü, 1960 ve 1970'li yıllarda Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan yeni dini hareketler sekülerleşme tezini geçersiz kılmaktadır. Son olarak dünya genelinde dinin, politik anlamda etkisini kaybetmediğini gösteren pek çok olay mevcuttur (Hadden, 2002). Bir diğer savunucu Peter Berger her ne kadar başlarda klasik yaklaşım ile sekülerleşmeyi savunmuş olsa da sonraları fikir değişikliğine gitmiş ve dinin

zayıflamadığını aksine dünyanın pek çok yerinde dini inançlarla ilgili bir patlamanın olduğunu belirtmiştir. Bu dini canlanma için İslam ve Evanjelik Protestanlık örneklerini vermiştir. Ona göre bazı istisnaların mevcut olmasıyla beraber modernite esas itibarıyla sekülerleşmeye neden olmamaktadır (Berger, 2015). Kuramın bir diğer savunucusu Stark “*Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme*” makalesi ile sekülerleşme tezinin çöktüğünü iddia etmiştir. Geçmişte Avrupa toplumlarının daha dindar olduğu fikrinin bir efsane olduğunu belirten Stark, Orta Çağ din tarihçilerini referans göstererek tarihte bir *inanç çağı* olmadığını belirtmiştir. Eski dönemde Avrupa toplumlarında çok fazla kiliseye gidilmediğini, özellikle en dindar soyluların bile evlerinde ayinlerini gerçekleştirdiğini, din adamlarının bilgi yönünden yetersiz olduklarını ve dini katılımın bazen artış gösterirken bazen düşüş gösterdiğini ifade etmektedir. Bu yüzden Stark, eski ve yeni toplumların kıyaslanması ile ortaya atılan sekülerleşme yaşandığı iddiasının geçersiz olduğunu dile getirmektedir (Stark, 2002). Modern toplumlarda dinin, kurumsallaşmadan uzaklaşarak “*görünmez*” bir hale dönüştüğünü iddia eden Luckman’a göre ise, dinin sosyal formu bireyseldir ve bireysel anlamda yaşanan tecrübelerle ilişkilidir. Din, kiliseden bireysel tecrübelerle doğru kaymakta ve bireyler bir kiliseye gitmeseler de bireysel anlamda inanmaya devam etmektedir (Luckmann, 2015, 106-108; Şentürk, 2005, 101; Riis, 2015, 355).

Eklektik paradigma klasik ve çağdaş yaklaşıma bazı eleştiriler getirmektedir. Ona göre, klasik yaklaşımı benimseyenler tarafından iddia edilen dinin gerileyeceği anlayışı, çağdaş yaklaşımı savunanlar tarafından dinin tamamen ortadan kalkacağı şeklinde anlaşılmıştır. Çağdaş yaklaşımı benimseyenler ise modern dönemde dinin varlık derecesini abartmıştır. Çağdaş yaklaşım Amerika’da yaşanan dini değişimleri ele almış, Avrupa toplumları ile çok fazla ilgilenmemiştir. Yine çağdaş yaklaşım sekülerleşmeyi bireysel dindarlık açısından ele almış ve kurumsal anlamda yaşanan sekülerleşmeye önem vermemiştir (Akyüz ve Gürsoy, 2008). Eklektik yaklaşıma göre ise, din ve modernite arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Klasik yaklaşımın iddia ettiği gibi, modernleşme ile dinin ortadan kalkacağı iddiası kesin bir gerçekliği ifade etmemektedir. Bu yaklaşımın önemli temsilcileri Jose Casanova, Conrad Ostwalt ve David Yamane’ye göre sekülerleşme süreci ile din yapısal anlamda bir değişikliğe uğramıştır. Toplumların hayatlarında bir sekülerleşme yaşanmıştır ancak din tamamen ortadan kalkmamıştır. Gündelik hayatta modernleşme ile dinin etkileşime girdiğini kanıtlayan pek çok örnek mevcuttur. Örneğin, son derece dindar olan gruplarda teknolojik kullanımın önüne geçilememiştir (Dellaloğlu, 2019, 61).

Paradigmayı benimseyenler arasında bulunan Conrad Ostwalt, din ile modernite arasında yaşanan etkileşim için manastırlara getirilen bilgisayar örneğini vermektedir. Manastırlar kurumsal anlamda varlıklarını sürdürmektedir fakat her biri yazıhanesine bir bilgisayar getirmiştir. Dinin popüler kültürde önemi azalmıştır. Ancak sekülerleşme anlayışı da dini olana karşı yürütmüş olduğu sert politikayı yumuşatmıştır. Ostwalt,

“*Seküler Çan Kuleleri*” eserinde Çan kuleleri varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir ancak artık farklı bir forma sahiptir şeklinde bu durumu sloganlaştırmıştır (Köse, 2006).

Bu kuramsal tartışma ışığında, çalışmada Türkiye’de ampirik anlamda yapılan sekülerleşme çalışmaları dini sosyolojik bakış açısı ile ele alınmaktadır. Çalışmanın konusunu, Türkiye’de son yıllarda ampirik şekilde gerçekleştirilen sekülerleşme çalışmalarının neler olduğu, hangi konuları içerdiği, hangi örneklem grupları üzerinden bu durumun ele alındığı ve bu çalışmaların sonucunda sekülerleşmeye sebep olan etmenlerin neler olduğu oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı sekülerleşmeyi Türkiye örneklemi üzerinden görmek ve bu sekülerliğin nasıl bir görünüm arz ettiğini saptamaktır. Bu doğrultuda, özellikle son 10 yıllık süreçte yaşanan değişimi görme adına 2009-2020 yılları arasında ampirik anlamda yapılan dört yüksek lisans tezi, beş doktora tezi ve iki kitap çalışmasına başvurulmuştur. Elbette bu alanda yapılan pek çok çalışma mevcuttur ancak daha çok saha çalışmasına başvurulmuş yüksek lisans ve doktora tezlerine bakılmış ve bu çalışmalara YÖK Tez Tarama sistemi aracılığıyla ulaşılmıştır. Nitel araştırma yönteminin dokümantasyon tekniği kullanılarak bu çalışmalar yöntem, içerik, örneklem grubu ve sonuçları açısından ele alınmış ve bu çalışmanın genel sonuçlarına ulaşılmıştır.

1. Sekülerleşme Konusunda Yapılmış Ampirik Çalışmalara Genel Bir Bakış

Kurt (2009) tarafından yapılan “*İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*” isimli çalışma, Bursa’da bulunan belirli iş örgütlerine üye iş adamlarının dindarlık ve dünyevileşme eğilimlerini ele alan bir saha çalışmasıdır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde dindarlığın ne olduğu ve dindarlığı etkileyen faktörler, ikinci bölümde sekülerleşme kuramları, sekülerleşmenin eleştirisi ve sekülerleşme ile Protestan ahlak arasında bulunan ilişki, üçüncü bölümde dindarlık, dünyevileşme ve iş ahlakı ilişkisi tartışılmaktadır. Son bölümde ise iş adamları üzerine uygulanan anket sonuçlarına yer verilmektedir. Araştırma evrenini Bursa’da faaliyet gösteren BUSİAD, GESİAD, BOSTÖD, BUGİAD ve MUSİAD’a üye iş adamları oluşturmaktadır. Çalışmaya 209’u erkek, 9’u kadın olmak üzere toplam 218 iş insanı katılmıştır. Çalışmanın amacı dindarlığın çalışma tutumu üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Çalışmanın genel sonuçlarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Eğitim durumu ile inanç boyutu arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamakta iken, ibadet ve bilgi boyutu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş, eğitim durumu yükseldikçe dinin ibadet ve bilgi boyutunun düştüğü görülmüştür. Genel anlamda medeni duruma göre evlilerin bekarlara oranla daha dindar olduğu tespit edilmiştir. Cinselliğe bakış ve dindarlık ilişkisine göre, iş adamlarının “*evlilik dışı ilişkileri normal karşılarım*” ifadesine çoğunluğunun katılmadığı tespit edilmiştir. Eğitim durumu ile bu durum karşılaştırıldığında, eğitim durumu arttıkça evlilik dışı cinselliğe bakışın daha fazla onaylandığı tespit edilmiştir. İş adamlarının dindarlık düzeylerine bakıldığında; çalışmaya katılanların %96’sının Allah’a, %86’sının peygambere, %88’inin ahirete ve %84,9’unun Kur’an’ın günümüzde geçerliliğini

koruduğuna inandığı, %52,3’ünün çoğunlukla namaz kıldığı, %86’sının çoğunlukla oruç tuttuğu, %72’sinin daima Cuma namazı kıldığı, %82,6’sının daima zekât verdiği, %88,1’inin daima kurban kestiği, %28’inin hac ibadetini yaptığı ve %53’ünün Kur’an’ı Kerim okuduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. İş adamlarının dine yakın bir görüntü sergilediği ancak alkol tüketim oranlarının dikkat çekici bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir. İş adamlarının sekülerlik düzeyine bakıldığında; çalışmaya katılan iş adamlarının %44’ünün alkol kullandığı, %45’inin faizli işlemlere başvurduğu, %17,9’unun evlilik dışı ilişkiyi normal karşılaştığı, %39’unun *başka bir dine mensup biriyle evlenilebilir* ifadesine katıldığı, %51,4’ünün *sağlıklı bir toplum için doğum kontrolü yapılabilir* ifadesine katıldığı, %79,4’ünün fal baktırmadığı, %45’inin *dini inançları hiçbir zaman işlerime karıştırmam* ifadesini kabul ettiği ve %26’sının *yoğun iş temposunun manevi değerleri aşındırdığı* ifadesine katıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmanın genel sonucunda, kapitalist yapıların sekülerliğe zemin hazırladığı, iş başarısı ve yüksek eğitimin sekülerleşmeyi sağladığı, dindar eğilimli olarak bilinen iş adamlarının, dini inançlarının çalışma ile sıkı bir ilişkiye sahip olduğu, iş adamlarının iş kapasiteleri arttıkça hedonist kültürü benimsediği, MÜSİAD ve BUGİAD’a üye olanların daha püriten değerlere yatkın ve çalışma ile inançları arasında daha fazla ilişki kurdukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Dini değer yargılarının iş adamlarının çalışma tutumları üzerinde pozitif bir desteğinin olduğu görülmüştür (Kurt, 2009). Çalışma iş adamları örneklem grubu üzerinden çalışma ahlakı, dindarlık ve dünyevileşme ilişkisini ampirik düzeyde ele almaktadır. Anket formunun farklı iş adamları grupları üzerine uygulandığı görülmektedir. İş adamları grupları dindar ve dini değerlerden uzak gruplar arasından seçilmiş heterojen bir yapıdadır. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında kapitalist değerlerin iş adamlarının dindarlık dereceleri üzerinde olumsuz etkisinin olduğu ve kapitalizmin sekülerizme zemin hazırladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Dini tutumun iş ahlakı üzerinde olumlu etkisinin olduğu dini tutum arttıkça iş dünyasında alınan kararların dünyevi bakış açısından uzaklaştığı görülmektedir. Endüstriyel kapitalizmin din üzerinde doğrudan olumsuz bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. İş adamlarında din ve iş dünyasının birbirine karışmaması gerektiği anlayışının yükselmesi, dine ait olan ilkelerin iş hayatına yansıtılmamasına sebebiyet vermekte ve bu durum klasik sekülerleşme paradigmalarının kapitalistleşme ile dinden uzaklaşacağı iddiasını doğrulamaktadır.

Güloğlu (2010) tarafından yapılan “*Kentte Kalış Süresi ve Sekülerleşme: Seyhan Örneği*” isimli yüksek lisans çalışması, Adana’nın Seyhan ilçesinde ikamet eden 449 kişi üzerine uygulanan bir saha araştırmasıdır. Çalışma iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda kentleşmenin ne demek olduğu, Türkiye’de kentleşme, sekülerleşmenin tanımı, din ve dindarlığın tanımı, kentte kalış süresi ve dindarlık başlıkları kavramsal ve kuramsal anlamda tartışılmaktadır. İkinci bölümde sahadan gelen veriler analize tabii tutulmaktadır. Çalışmanın amacı kentte ikamet eden kişilerin kentte kalış süreleri ile sekülerleşme arasında bir ilişkinin var olup olmadığını tespit etmektir. Çalışmada, kişilerin dini ibadet,

bilgi, inanç, tecrübe, etki boyutları, dini ve geleneksel ibadetleri yapma sıklıkları ve ekonomik bakış bağımsız değişkenleri, kentte kalış süresi bağımlı değişkenine göre analiz edilmektedir. Çalışmada kişilerin sekülerlik anlayışları dindarlık ve dini eğilime olan yaklaşımları ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda 24 soru ve 74 maddeden oluşan bir anket hazırlanmış ve bu anket SPSS programı yardımı ile analize tabii tutulmuştur. Kentte kalış süresi ile dini bilgi edinme, ibadet etme, dinin etki boyutu, geleneksel ibadetleri yapma ve kişinin din ve ekonomiye olan bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş, kentte kalış süresi arttıkça bu olgulara olan yaklaşımın da azaldığı saptanmıştır. Genel anlamda kendilerini kentli olarak tanımlayanların ve kentte doğanların daha seküler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kentlilik ile sekülerleşme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Güloğlu, 2010). Çalışma kentliliğin sekülerleşmeye etkisini incelemekte ve bu durumu saha çalışması üzerinden ele almaktadır. Çalışma sonuçları itibarıyla kentlilik arttıkça dinden uzaklaşacağı hipotezini doğrulamaktadır. Endüstriyel kapitalizmin beraberinde getirdiği kentleşme bir süre sonra sekülerleşmeye neden olmaktadır. Klasik paradigmanın kentliliğin dinden uzaklaşmaya sebebiyet vereceği iddiasının bu çalışma ile doğrulandığı görülmektedir.

Konut (2012) tarafından gerçekleştirilen *“Din ve Sekülerlik Bağlamında Eğlence Kültürü”* isimli yüksek lisans tezi, sekülerlik ve din ilişkisini eğlence pratikleri üzerinden ele alan bir saha araştırmasıdır. Çalışma iki kısımdan oluşmaktadır; ilk kısımda kavramsal ve kuramsal anlamda, din ve eğlence, aile kurumu, Türk modernleşmesi, kentleşme, sekülerleşme gibi konular tartışılmakta, ikinci kısımda sahadan gelen verilerin analizine yer verilmektedir. Çalışmanın amacı düğün eğlencelerinde dinin belirleyici rolünün ne olduğunun tespitidir. Araştırmada hem katılımlı gözlem hem de mülakat tekniği bir arada kullanılmıştır. Bu doğrultuda Gaziantep ilinde yapılan yedi kına gecesi ve on beş düğüne katılımlı gözlem sağlanmış ve 2005-2012 yılları arasında evlenen 20 bireyle konu hakkında yarı yapılandırılmış anket formu kullanılarak mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışmada daha çok dini motifli düğünler incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda düğün eğlencelerinde farklı seçimlerin yapılmasında din kadar, ideoloji, sınıf ve statü, aile yapısının da belirleyici nitelikte olduğu görülmüştür. Yeni dindarlık formlarıyla beraber dini törenlerin şekil değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır: İlahi eşliğinde halay çekilmesi bu duruma örnektir. Düğün törenlerinin seküler düğünlerle benzeşmeye başladığı ve bu benzeşmenin beraberinde iç içe geçmiş melezlenmeye sebebiyet verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Genel anlamda sahadan gelen verilerle, kişilerin eğlence konusuna karşı üç farklı bakış açısı sergilediği görülmektedir. Bunlardan ilkini eğlenceyi ve eğlenmeyi tamamen reddeden ve bu tarz düğün aktivitelerine katılmayanlar oluşturmakta, ikincisini dini sınırlar içerisinde bir eğlencenin olabileceğini belirtenler oluşturmakta ve üçüncüsünü seküler eğlencelere ilimli bakanlar oluşturmaktadır (Konut, 2012). Çalışma genel olarak eğlence kültürünün dinle olan ilişkisini ele almakta ve son yıllarda yapılan düğün törenleri, kına törenleri vb. etkinlikler üzerinden konuyu açıklamaya çalışmaktadır. Çalışma hem yarı yapılandırılmış

mülakatlara hem de eğlence kültürünü doğrudan analiz etmeye imkân sağlayan katılımlı gözlemlere dayanmaktadır. Çalışmayı sonuçları itibariyle sekülerleşme paradigmalarından eklektik paradigma ile açıklamak mümkündür. Dine ait olan değerler ve tutumlar ile eğlence kültürüne ait değerler ve tutumların karşılıklı etkileşim içinde olduğu, her birinin diğerini etkilediği ve dönüştürdüğü görülmektedir.

Hacıoğlu (2016) tarafından yapılan “*Sekülerleşme Sürecinin Muhafazakâr Kadın Algısı Üzerindeki Etkileri*” isimli yüksek lisans tezi, kadınlar ve sekülerleşme konusunu ele alan bir saha çalışmasıdır. Çalışma kavramsal ve kuramsal anlamda; sekülerleşmenin ve muhafazakârlığın ne olduğu, Türkiye’de sekülerleşme ve muhafazakârlaşma, kadın kimliği konularını tartışmakta ve laik-seküler ve muhafazakâr kesimlerin “muhafazakâr kadın algısını” sahadan gelen bilgiler ışığında ele almaktadır. Çalışmada kavramsal ve kuramsal anlamda muhafazakâr kadın, aile, kitle iletişim, sekülerleşme ve kamusal alanlar başlıkları tartışılmaktadır. Ancak bu çalışmanın konusu itibarıyla, çalışmanın sekülerleşme ve muhafazakârlık bölümünün sonuçları incelenmiştir. Çalışma kapsamında Trabzon’un Sürmene ilçesinde ikamet eden 25 kadınla 12 soruluk mülakat formu aracılığıyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışma sonucunda; muhafazakâr kadınlara göre, dünyaya olan eğilim daha fazla artmış ve başörtüsü günümüzde dindarlığı anlamada yeterliliğini yitirmiştir. Toplumda yaşanan modernleşmeler ve beraberinde getirdikleri, muhafazakâr kadınların batılı tarzın etkisinde kalmasına sebep olmuş ve manevi dünyalarında bir çöküşe sebebiyet vermiştir. Muhafazakâr olmayan kadınlar da artık muhafazakâr kadınların günlük yaşantılarının sekülerleştiğini belirtmiştir. Onlara göre dindarlığın başörtüsüne indirgenmesi yanlıştır. Sonuç olarak, sekülerleşme anlamında hem muhafazakâr kadının hem de laik kadınların görüşüne göre başörtüsü ya da kılık kıyafet dindarlık göstergesi değildir ve artık muhafazakâr kadınlar da seküler bir yaşam sürmektedir (Hacıoğlu, 2016). Çalışma muhafazakâr kadının dönüşümünü ele almaktadır ve bu durumu yarı yapılandırılmış ölçek formları ile ölçmeye çalışmaktadır. Örneklem grubu hem laik görüşe hem de dindar görüşe sahip bireylerden oluşmaktadır. Modernliğin beraberinde getirdiği olguların dindar kadının dönüşmesine neden olduğu ve klasik paradigmanın modernleşme ile dinden uzaklaşacağı iddiasının yapılan bu çalışma ile doğrulandığı görülmektedir. Ayrıca çalışmanın dikkat çeken bir diğer sonucu başörtüsünün dini bir sembol olmaktan çıktığı ve bireylerin dindarlığını anlamada bir araç olmadığı düşüncesidir.

Aydınalp (2018) tarafından gerçekleştirilen “*Din ve Dünyevileşme: Kuzey Kıbrıs Örneği*” isimli çalışma dünyevileşme ve din problemini ele alan bir saha çalışmasıdır. Araştırmanın genel amacı KKTC örnekleminde hareketle, din ve dünyevileşmeye yönelik tutumlarda meydana gelen farklılıkları tespit etmektir. Bu amaçla dindarlık ve dünyevileşme ölçeklerinden oluşan anket, KKTC’de yaşayan 1420 kişi üzerine uygulanmıştır. Eksik ve hatalı doldurma sebepleri ile analizler 1310 kişi üzerinden

yapılmıştır. Çalışma teorik ve uygulamalı olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde din ve dünyevileşmenin sosyal ve tarihi zemini, din ve dünyevileşme yaklaşımları ve KKTC’de din ve dünyevileşme konuları tartışılmış ikinci bölümde uygulama kısmına yer verilmiştir. Araştırma sonucunda, inanç esaslarının katılımcıların tamamına yakını tarafından kabul edildiği ancak ibadetlerin yapılma derecesinin düşük olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre kadınlar erkeklere göre daha dindardır ve dünyevileşme anlamında kadın ve erkek arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Ancak iki puanlık bir fark ile kadınların erkeklere oranla daha dünyevi olduğu görülmüştür. Yaş değişkenine göre, yaş ilerledikçe dindarlığın arttığı dünyevileşmenin ise azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bölgesel anlamda, nüfusu heterojen bir yapıya sahip bölgelerde dindarlık eğilimi düşmekte ve dünyevileşme ise artmaktadır. Eğitim durumuna göre de bir farklılık tespit edilmiş, eğitim seviyesi arttıkça dindarlık azalmakta dünyevileşme ise artmaktadır bulgusuna ulaşılmıştır. Ekonomik duruma göre de aynı şekilde, ekonomik durum iyileştikçe dindarlık azalmakta dünyevileşme ise artmaktadır sonucuna ulaşılmıştır. Meslek açısından yükseköğretimli ve ünvanlı memurlar diğer meslek gruplarına göre daha az dindardır ve dünyevileşme eğilimleri daha yüksektir. Medeni durum açısından evli olan bireyler bekâr olanlara göre daha dindar ve dünyevileşme oranı daha düşüktür. Hayatın çoğunun geçtiği yere göre ise köyde yaşayanların dindarlık oranının yüksek dünyevileşme oranının düşük olduğu; büyük şehir ve yurt dışında yaşayanların ise dindarlık eğilimlerinin düşük, dünyevileşme eğilimlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Din eğitimi alma açısından, din eğitimi alan bireylerin dindarlık eğilimleri yüksek dünyevileşme eğilimleri düşük sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ışığında Aydınalp, özerk dünyevileşmelerden bahsetmektedir. Ona göre, dindarlık ve dünyevileşme zaman zaman örtüşmekte zaman zaman ayrılmakta ancak karşılıklı etkileşim içinde var olmaktadır. Bu etkileşim ise modern birey için özerk dünyevileşmelere sebep olmaktadır. Bu süreçte birey, isteyerek, mecburi, özdeşleşerek ve kanıksayarak özerk dünyevileşmeler yaşamaktadır. Dünyevileşme dindarlığın bilinç ve toplumsal düzeyde yok olması değil olumlu ya da olumsuz dini bireyciliklerin artması ve geleneksel dindarlığın farklılaşmasını ifade etmektedir (Aydınalp, 2018). Çalışma KKTC’de dindarlık ve dünyevileşme unsurlarının ele almakta ve KKTC’nin son yıllardaki dindarlık ve dünyevileşme durumunu anlamada önemli veriler sunmaktadır. Cinsiyet, yaş, ekonomik durum, yaşanan bölge, medeni durum gibi demografik değişkenler ile dindarlık ve dünyevileşmenin tasviri yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmayı özgün kılan noktalar ise çalışmada kullanılmak üzere bir dünyevileşme ölçeğinin geliştirilmiş olması ve çalışmanın sonucunda “özerk dünyevileşmeler” kavramının oluşturulmasıdır. KKTC’de yaşanan sekülerleşme biçimleri özerk dünyevileşmeler başlığı altında ele alınmış ve dört farklı dünyevileşme biçiminden bahsedilmiştir. Literatüre yeni dünyevileşme kavramlarının kazandırılmasını sağlamıştır.

Demir (2019) tarafından yapılan “Sağlık Çalışanları ve Sekülerleşme (Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Balcalı Hastanesi Örneği)” isimli doktora tezi tıp ve sekülerlik ilişkisini ele alan ve medikal din sosyolojisi alanında gerçekleştirilen bir saha çalışmasıdır. Çalışmanın ilk bölümünde sekülerleşmenin ne olduğu, toplum ve sağlık, sağlık sosyolojisi, sekülerleşme perspektifinden tıp ve din başlıkları tartışılmış ikinci bölümde araştırmanın bulguları ve sonuçları ele alınmıştır. Çalışma sağlık çalışanlarının -bu çalışanlardan kasıt hemşire ve hekimlerin- ne derece seküler olduğunu ölçme problemi üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın amacı, hekim ve hemşirelerin seküler tutum düzeylerinin betimlenmesi ve bu tutum düzeyinin yaş, akademik unvan, meslekte geçirilen süre, cinsiyet, uzmanlık alanı gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespit edilmesidir. Bu doğrultuda hazırlanan medikal alanda sekülerleşmeyi ölçmeyi hedefleyen seküler tutum ölçeği (sekülerlik, rasyonellik ve modernlik boyutlarından oluşan) Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Balcalı Hastanesinde görev yapan 166 hekim ve 182 hemşire üzerine uygulanmıştır. Uygulama sonucunda hekimlerin sekülerlik, modernlik ve rasyonellik tutum düzeylerinin hemşirelere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu tutum düzeylerinin bazı demografik özelliklere göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Akademik unvana göre uzman ve öğretim üyesi hekimlerin seküler tutum düzeylerinin pratisyen hekimlere göre daha yüksek olduğu, uzmanlık alanına göre diğer bölümlerde görev yapan hekimlerin seküler tutum düzeylerinin, Dâhili Tıp bölümünde ve Cerrahi Tıp bölümünde görev yapan hekimlerinkinden daha düşük olduğu, cinsiyete göre erkek hekim ve hemşirelerin seküler tutum düzeylerinin, kadın hekim ve hemşirelerden daha yüksek olduğu ve katılımcıların doğup büyüdüğü bölgelere göre Ege Bölgesinde büyüyenlerin seküler tutum düzeylerinin Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesinde büyüyenlerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Meslekte geçirilen süreye göre sekülerlik düzeyi arasında ve hemşirelerin eğitim seviyesi ile sekülerlik tutum düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (Demir, 2019). Çalışma sekülerlik ve tıp ilişkisini ele alan ilk çalışma olması ve medikal din sosyolojisine sağlamış olduğu katkıdan dolayı din sosyolojisi alanında önemli bir yere sahiptir. Çalışma kapsamında bir sekülerlik ölçeği geliştirilmiştir. Ancak bu ölçek maddelerinin daha çok sağlık çalışanları grubuna uygun olduğu görülmüştür. Çalışma demografik özellikler ve sekülerlik farklılaşmalarının yanı sıra meslekte kalış süresi, akademik unvan, uzmanlık alanı gibi değişkenlere göre de sekülerlik tutumunu ele almıştır. Bu yönü ile yapılan diğer çalışmalardan farklılaşmıştır.

Şen (2019) tarafından yapılan “Din ve Sekülerleşme: Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Kocaeli İli İzmit İlçesi Örneği)” isimli yüksek lisans tezi sekülerleşme ve din ilişkisini lise gençliği üzerinden ele alan bir saha çalışmasıdır. Çalışmanın ilk bölümünde sosyolojik açıdan din, toplumsal değişim sürecinde din, modernizm, sekülerleşme, Türkiye’de gençlik, din ve sekülerleşme başlıkları tartışılmış ikinci bölümde çalışmanın bulguları yorumlanmıştır. Çalışmanın amacı lise öğrencilerinin dini yaşantı ve sekülerleşme eğilimlerine yönelik tutum ve düşüncelerini nitel araştırma deseni olan

“fenomenolojik araştırma” çerçevesinde ele almaktır. Bu doğrultuda Kocaeli’nin İzmit ilçesinde ikamet eden ve eğitim gören 20 lise öğrencisi (10 erkek 10 kadın) üzerine önceden hazırlanmış ve yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır. Çalışmada katılımcıların sekülerleşme düzeyi dinin, inanç, ibadet, tecrübe, bilgi, etki ve sosyal boyutları üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda lise öğrencilerinin inanç boyutu açısından Allah inancına sahip oldukları, ibadet boyutu açısından ebeveynlerine oranla daha düşük oranda ibadet ettikleri, tecrübe boyutu açısından dinin hayata anlam kazandırma fonksiyonunun lise gençliğinde oldukça düşük seviyede olduğu, bilgi boyutu açısından dini yaşama ve dini eğitim arasında bir ilişki olmadığı ve dini etki boyutu açısından lise gençliğinin sosyal hayatlarında dinin etkisinin az olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Gündelik hayatta ise lise gençliği kız-erkek arkadaşlığında/ilişkisinde, günlük işlerinde karar verme süreçlerinde, kılık kıyafet tercihlerinde, eğlence kültürlerinde dini olana başvurmamaktadır. Genel anlamda lise gençliği bireysel anlamda dine inanmakta ve geleneksel ibadetlere (oruç tutma- Cuma namazı kılma gibi) katılmaktadır ancak dinin, bu gençliğin gündelik hayattaki kararları üzerine etkisi bulunmamaktadır. Lise gençliğinde din ve sekülerlik belirtisi olan semboller birlikte melez bir görünüm sergilemekte ve seküler yaşantı eğilimi ağır basmaktadır (Şen, 2019). Lise gençliği üzerine yapılan bu çalışma günümüz Z kuşağı gençliğinin dini tutum ve sekülerlik belirtileri hakkında bilgi vermektedir. Klasik sekülerleşme kuramının dinin toplumsal ve sosyal kararlar üzerinde etkisinin kaybolacağı iddiasının günümüz Z kuşağı gençliği üzerinde görülmeye başladığını söylemek mümkündür. Z kuşağı gençliğinin Allah’ın varlığına inandığı ancak dini emir ve yasakları sosyal hayatına dahil etmediği sonuçları bu durumun bir göstergesi niteliindedir.

Aktürk (2019) tarafından gerçekleştirilen “*Dini Yönelim ve Seküler Dünya Görüşünün Turizmin Algılanmasına Etkileri*” başlıklı doktora tezi Antalya, Trabzon ve Nevşehir illerinde yaşayan yerel halkın dini yönelim ve seküler dünya görüşünün turizme etkilerini araştırmayı hedefleyen bir saha çalışmasıdır. Çalışmanın ilk bölümünde dini yönelim, seküler dünya görüşü, turizm endüstrisi ve turizmin algılanmasına etki eden unsurlar tartışılmış ikinci bölümde verilerin analizine yer verilmiştir. Araştırma kapsamında Antalya, Trabzon ve Nevşehir’de yaşayan 1204 kişi ile yüz yüze görüşme sağlanmış ve önceden hazırlanan 94 sorudan oluşan anket formu bu kişilere uygulanmıştır. Anket formu, dini yönelimler ölçeği, seküler dünya görüşü ölçeği, turistlere yönelik tutum ölçeği ve turizm faaliyetlerinin etkileri ölçeğinden oluşmaktadır. Bu ölçeklere yapılan faktör analizi sonucunda, dini yönelim 5 farklı boyutta, seküler dünya görüşü ölçeği 2 farklı boyutta, turizmin etkilerine yönelik bakış açıları 3 farklı boyutta ve turistlere yönelik tutumlar 3 farklı boyutta ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, araştırmaya katılanların ibadet konusundaki tutum ve davranışları arttıkça, turistlere yönelik ekonomik bakış açısının arttığını ve turistlere yönelik suçlayıcı bakış açısının ise azaldığı görülmüştür. Benzer şekilde inanç konusundaki tutumlar arttıkça, turistlere yönelik olumlu tutumun ve ekonomik bakış açısının arttığı, suçlayıcı bakış açısının ise azaldığı tespit edilmiştir. Bu

durum göstermektedir ki dini yönelim düzeyinin artması turizme ve turistlere yönelik pozitif bakış açılarının oluşmasında önemli bir etmendir. Bir diğer sonuca göre ise sekülerleşme eğilimleri ile turizme (ekonomik etkiler dışında) ve turistlere bakış açısının negatif yönlü bir ilişki içinde olduğudur. Diğer sonuçlar ise şu şekildedir: Cinsiyet değişkenine göre erkeklerin kadınlara oranla daha seküler olduğu ve yaş ilerledikçe seküler dünya görüşünün azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Medeni duruma göre evli olan katılımcıların boşanmış olanlara göre inanç ve ibadet konusunda daha hassas oldukları, boşanmış veya eşi vefat etmiş olan katılımcılarda ise seküler dünya görüşünün daha fazla hâkim olduğu görülmektedir. Eğitim durumu değişkenine göre eğitim seviyesi arttıkça dini inançlara yönelik pozitif tutumun arttığı, gelir durumuna göre gelir düzeyi düştükçe inanç ve ibadetlere olan pozitif tutumun artmakta olduğu ve sosyal kategorilere göre seküler dünya görüşü eğiliminin öğrencilerde daha fazla olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Son olarak Antalya ve Trabzon illerinden araştırmaya katılan katılımcıların seküler dünya görüşü eğiliminin Nevşehir’den araştırmaya katılanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aktürk, 2019). Yapılan çalışma hem turizm sosyolojisi alanına hem de din sosyolojisi alanına önemli bir katkı niteliğindedir. Bu çalışmada da demografik değişkenler ile sekülerlik karşılaştırılmış ve diğer çalışmalara benzer sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmada genel olarak dini yönelim düzeyinin artmasının turizme ve turistlere yönelik pozitif bakış açılarının oluşmasında önemli bir etmen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum dindar bireylerin turizmi bir gelir kapısı olarak ele almaları ve ekonomik bakış açılarıyla durumu değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik kaygıların bireylerin tutumlarında değişikliğe neden olduğu görülmektedir.

Bağcı (2020) tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’deki Muhafazakâr ve Seküler Gençlerin Farklı Kültürlerle Bir Arada Yaşamaya Bakışı” isimli doktora çalışması Ankara ve Antalya’da ikamet eden 800 genç birey üzerine uygulanmıştır. Çalışma daha çok seküler ve muhafazakâr gençlerin sosyal mesafe ve çok kültürlülüğe bakışını Bikhu Parek’in geliştirmiş olduğu çok kültürlülük kuramı çerçevesinden ele almaktadır. Ancak okuyucusuna sekülerlik hakkında da bazı sonuçlar ve veriler sunmaktadır. Çalışma kavramsal ve kuramsal anlamda kültür, ideoloji, siyasal kültür, muhafazakârlık ve sekülerizm, sekülerizmin Osmanlı’da ve Türkiye’de gelişimi ve çok kültürlülük konularını ele almaktadır. Çalışmada bu durumların varlığını gençler üzerinde ölçmek amacıyla çok kültürlülük ve sosyal mesafe ölçekleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarını şu şekilde sıralamamız mümkündür. Kadınlar (%53,6) erkeklere (%46,4) göre kendilerini ideolojik anlamda sekülerliğe daha yakın hissetmektedir, eğitim seviyesi arttıkça sekülerlik de artmaktadır, gençlerin seküler ya da muhafazakâr bir ideolojiye sahip olmasında etkili olan faktörler sırasıyla aile, arkadaş çevresi ve eğitim aldıkları okuldur. Çalışmaya katılan gençler laiklik ile sekülerizm kavramı arasında ve muhafazakârlık ile dindardık kavramı arasında bağ kurmaktadır. Bu durum cinsiyete göre farklılaşmakta; kadınlar sekülerlikle laiklik kavramını erkeklere oranla daha çok bütünleştirmekte, erkekler ise muhafazakârlık

ile dindarlık kavramını kadınlara oranla daha fazla bütünleştirmektedir. Kendisini seküler olarak tanımlayan gençlerin “cinsel yönelimi farklı olan bireylere karşı tutumu” muhafazakâr gençlere göre daha ılımlıdır. Gençlerin sosyo-ekonomik seviyeleri arttıkça farklı kültürden olan birey ya da toplumlara olan mesafeleri azalmaktadır. Hem seküler hem de muhafazakâr gençlerin birbirlerine karşı tutumları ılımlıdır ancak seküler gençler muhafazakâr gençleri “gerici, kitap okumaz, bu iktidara nasıl oy verir” şeklinde ötekileştirirken, muhafazakâr gençler ise seküler gençleri “değerlere karşı, Batı hayranı ve kuklası, kendi ülkesine yabancı” şeklinde ötekileştirmektedir. Muhafazakâr gençler Alevi, Sünni, Kürt ve Türk olan bireylere karşı sosyal mesafe açısından daha yakınken, Suriyeli, Ermeni, Ateist ve cinsel yönelimi farklı bireylere karşı sosyal mesafeleri daha uzaktır. Seküler gençler ise muhafazakâr gençlere oranla Ermeni, Ateist ve cinsel yönelimi farklı bireylere karşı sosyal mesafe açısından daha yakındır (Bağcı, 2020). Çalışma Türkiye’de muhafazakâr ve seküler gençlerin çok kültürlüğe olan bakış açısını ele almaktadır. Bu çerçevede gençlerin sekülerliğe olan bakış açıları birbiriyle karşılaştırılmaktadır. Gençlerin sekülerlik ile laiklik ve dindarlık ile muhafazakârlık arasında bir anlam bağı kurdukları görülmüştür. Sekülerlik laiklik ile muhafazakarlık ise dindarlık ile özdeşleştirilmiştir. Çalışma kapsamında demografik değişkenler ile sekülerlik ilişkisi analiz edilmiş diğer çalışmalardan farklı olarak kadın katılımcıların sekülerlik derecesinin erkek katılımcılardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Laik ve muhafazakâr gençlerin birbirini tanımlarken geçmişten günümüze kültürel ve toplumsal olarak kodlanmış belli ön yargıları hala taşıdıkları gözlenmiştir. Seküler ve muhafazakâr gençlerin birbirlerini kendi bakış açıları ile tanımlamalarına imkân verilen çalışma günümüz Z kuşağı gençliği hakkında da güncel veriler sunmaktadır.

Darende (2020) tarafından gerçekleştirilen “*Hans Mol’un Kimlik Kuramı Bağlamında Kutsal-Seküler Kimlik Dönüşümü: Menzil Nakşiliği Örneği*” isimli doktora tezi, dini bir cemaat olan Menzil cemaati üyesi bireylerin kimliklerinin, seküler ile olan dönüşümünü ele alan bir saha çalışmasıdır. Çalışma Hans Mol’un kutsallaşma mekanizmaları olan nesnelleşme, bağlılık, ritüel ve mit olmak üzere dört başlık altında ele aldığı kimlik dönüşümü, Menzil Cemaatinin dinî-manevî kimlik oluşumunda ne denli uyumlu olduğu, süreç ve uygulamaların işlevsel olup olmadığını tartışmaktadır. Çalışma kapsamında 9 kadın 19 erkek 28 kişi ile derinlemesine görüşme sağlanmıştır. Çalışma kavramsal, kuramsal çerçeve ve uygulama olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda din, dindarlık, kimlik, kültürel etkileşim, sekülerleşme, Hans Mol’un dini kimlik kuramı, nesneleşme, mit, bağlılık, ritüel kavramları tartışılmakta ikinci bölümde uygulamaya ve menzil cemaati hakkında teorik, tarihsel vs. bilgilere yer verilmektedir. Yapılan mülakatlar neticesinde; Menzil cemaatinin oluşan yeni kimliğinin kutsal-seküler olarak oluştuğu, dünya hayatından vazgeçmeden ahirette kurtuluşa erebilmek amacıyla uhrevi değerler ile dünyevi olanı birleştirme ve bütünleştirme, değişimin getirdiği farklılıkları, bütünleşme adına kullanma, kutsalın yanına profanı koyma, dindarken seküler olabilme, yani hem

dindar hem de seküler bir kimliği sahiplenme sonuçlarına ulaşılmıştır. Geleneksel dini manevi oluşumların değişen ve dönüşen güncel kimlikleri seküler-kutsal şeklindedir. Sekülerlik belirtisi olarak, cemaat içerisinde dini eğitimin yanı sıra seküler eğitime de önem verilmesi, televizyon ve radyolarda dini içerikli programlara yer verilmesi, katılım bankası ya da faizsiz banka kavramının cemaat içine girmesi ve cemaat mensuplarının bu bankalardan aldıkları paralar ile ev, araba vs. alması, cemaat içerisinde yapılan gönüllü işlerin artık para karşılığında yapılıyor olması sekülerlik belirtileri olarak sıralanabilmektedir. Genel anlamda Menzil cemaatinin modern dünyaya eklemlenerek modern dünyanın seküler değerlerinden nasibini almakta olduğu ve üye sayısını her geçen gün daha da arttırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Darende, 2020). Darende tarafından hazırlanan bu doktora tezinin sekülerleşmeyi dini cemaat üzerinden okuyor olması bu alanda yaşanan değişim ve dönüşümü görme adına büyük önem taşımaktadır. Dini cemaat ve grupların seküler dünyaya ayak uydurmaya başladıkları görülmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarını sekülerleşme paradigmasından eklektik paradigma ile açıklamak mümkündür. Dini olan ile dünyevi olan karşılıklı olarak etkileşime girmektedir. Dini gruplar dini sembollerden ve uygulamalardan vazgeçmemektedir ancak seküler olana ayak uydurmaktadır. Kiliselere bilgisayarların girmesi gibi dini cemaatlerde teknoloji ile barışık bir hal almış, televizyon, radyo, internet vb. teknolojik aygıtları hem günlük yaşantılarına hem de cemaatin içine dahil etmiştir. Cemaatler dini uygulamaları ve kuralları yumuşatmıştır (katılım bankası gibi).

Yapılan çalışmalarda sekülerlik derecesini ya da anlayışını ölçmek için ölçekler geliştirildiği ve katılımcıların sadece dini uygulamaları yapma sıklıklarından hareketle değil sekülerlik belirtisi olan tutum ve davranışları ne derece sergilendikleri ölçülmeye çalışılmıştır. Sekülerlik derecesinin cinsiyete, eğitim durumuna, ekonomik duruma, yaşanan mekâna, medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığı ölçülmeye çalışılmıştır. Bağcı (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışma hariç tüm çalışmalarda sekülerlik derecesinin erkeklerde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim durumu ve ekonomik durum arttıkça sekülerliğin arttığı bekarların evlilere göre daha seküler olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmalar bir bölge ya da mekâna sıkıştırılmamış, İç Anadolu, Akdeniz, Karadeniz bölgelerinin sekülerlik belirtisinin karşılaştırılması ve KKTC’de sekülerlik durumunun betimlenmesi gibi çalışmalara da yer verilmiştir. Çalışmalar günümüz gençliği özellikle Z kuşağı üzerinde yoğunlaşmış ve Z kuşağının kendisini dini yönden konumlandırması araştırmalara konu olmuştur.

Yapılan çalışmaların sonuçları, sekülerleşme paradigmasından klasik sekülerleşme paradigması ve eklektik paradigma ile açıklanmaya uygundur. Çalışma sonuçları göstermektedir ki, Türkiye’de dinden uzaklaşma ve dini değerlerin sosyal hayattan yavaş yavaş çekilmeye başladığı bir süreç yaşanmaktadır. Dini olanın seküler olanla seküler

olanın dini olanla karşılıklı bir etkileşime girdiği ve birbirilerini olumsuz yönde etkiledikleri bir süreç yaşanmaktadır demek mümkündür.

Sonuç

Çalışma kapsamında Türkiye’de sekülerlik alanında yapılan saha çalışmalarının yöntem, içerik, örneklem grubu ve sonuçları dini sosyolojik bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ele alınmayan birçok farklı araştırmanın olduğu da şüphesizdir. Ancak çalışmanın sınırlılığı açısından 2009 yılından itibaren yapılan saha çalışmalarına odaklanılmıştır. Şunu da belirtmek gereklidir ki, Türkiye’de sekülerleşme çalışmalarına son on yılda daha fazla rastlanmaktadır. 1990’lı yıllarda sekülerleşme üzerine yapılan çalışmalar daha çok nitel açıdan konuyu ele alırken, 2008 yılından itibaren yapılan çalışmalar bu konuyu nicel açıdan ele almaktadır. Çalışma kapsamında dini sosyolojik açıdan incelediğimiz araştırmaların literatüre önemli katkılar sağladığını söylememiz mümkündür.

Türkiye’de son dönemde yapılan sekülerleşme çalışmalarının mahiyetine bakıldığında gerek yöntem gerekse örneklem grubu açısından sekülerlik incelemelerinin daha nitelikli bir görünüm sergilediğini söylememiz mümkündür. Sadece dini tutum, dindarlık ya da dini ibadetleri yapma derecesi üzerinden sekülerlik ele alınmamakta, sekülerlik belirtisi olan davranışları içeren ölçeklerin de geliştirildiği görülmektedir. Araştırmaların yapıldığı gruplar açısından da çeşitlilik içeren çalışmalar, dini tarikatlar ya da cemaatler, iş adamları, lise gençliği, sağlık çalışanları, üniversite gençliği, kıyı ve iç kesimlerde bulunan şehirlerde yaşayanların karşılaştırılması ve kadınlar gibi çok çeşitli örneklem gruplarından oluşmaktadır. Araştırmalarda bu grupların yaş, eğitim, medeni ve ekonomik durum, siyasi tercih, yaşanan bölge, cinsiyet gibi demografik değişkenlerine göre sekülerleşmenin farklılaşp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmalarda sekülerlik ilk olarak dini tutum ya da dindarlık derecesi üzerinden ele alınmakta daha sonra toplumsal hayat içerisinde sekülerlik belirtisi olan eylem, davranış ve tercihler üzerinden konu okunmaya çalışılmaktadır. Bu minvalde dini sosyolojik açıdan incelediğimiz çalışmaların genel sonuçları çerçevesinde Türkiye’de yaşanan sekülerleşmeyi şu şekilde özetlememiz mümkündür;

- ✓ Kapitalist yapılanmaların sekülerliğe sebep olduğu,
- ✓ Dini değer yargılarının iş adamlarının çalışma tutumları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu,
- ✓ Eğitim derecesi yükseldikçe sekülerliğin arttığı,
- ✓ Kentte kalış süresi arttıkça dine olan bağlılığın azaldığı,
- ✓ Ekonomik durum yükseldikçe sekülerliğin arttığı,
- ✓ Yaş arttıkça sekülerliğin azaldığı,
- ✓ Şehirde kalma süresi arttıkça sekülerliğin arttığı,

- ✓ Cinsiyet değişkenine göre erkeklerin kadınlara oranla daha seküler olduğu,
- ✓ Yaş değişkenine göre seküler dünya görüşü eğilimleri 18-24 yaş grubundaki gençlerde diğer yaş gruplarından daha fazla olduğu, yaş ilerledikçe seküler dünyaya görüşünün azaldığı,
- ✓ Medeni duruma göre evli olanların boşanmış olanlara göre inanç ve ibadet konusunda daha hassas davrandıkları, boşanmış veya eşi vefat edenlerde ise seküler dünya görüşünün daha fazla hâkim olduğu,
- ✓ Ekonomik durumuna göre gelir düzeyi düştükçe inanç ve ibadetlere olan pozitif tutumun artmakta olduğu,
- ✓ Sekülerleşme ile eğlence alanlarının dönüşüme uğradığı, dini motifli düğünlerin ve eğlence biçimlerinin seküler düğün törenlerine benzediği,
- ✓ Muhafazakâr görünümlü kadınların da gündelik hayatlarında seküler bir yaşam sürdüğü,
- ✓ Sekülerleşme ile dini bireyciliğin arttığı ve geleneksel dindarlık biçimlerinin değişime uğradığı,
- ✓ Sağlık çalışanlarının sekülerlik belirtisi gösterdiği, hekimlerin sekülerlik, modernlik ve rasyonellik tutum düzeylerinin hemşirelere göre daha yüksek olduğu,
- ✓ Lise gençliğinde din ve sekülerlik belirtisi olan sembollerin birlikte melez bir görünüm sergilediği,
- ✓ Lise gençliğinde seküler yaşam tarzına doğru bir eğilim olduğu,
- ✓ Dini tarikat ya da cemaatlerin de sekülerleşmeye başladığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Türkiye’de sekülerleşme üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki toplumda hem dini devam ettirme isteği bulunmakta hem de modern dünyanın vermiş olduğu olgular eşliğinde hayatı biçimlendirme isteği bulunmaktadır. Türk toplumu ne sadece dine göre hayatını idame ettirmekte ne de modern değerlere göre yaşam sürmektedir. İki arasında bir yol tutturmaya çalışmakta zaman zaman dini daha açık bir şekilde yaşamakta zaman zaman da dini olanı davranışlarına ya da kararlarına yansıtılmakta ve melez bir görüntü sergilemektedir.

Kaynakça

- Aktürk, Eyüp. *Dini Yönelim ve Seküler Dünya Görüşünün Turizmin Algılanmasına Etkileri*. Sakarya: Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Akyüz, Niyazi - Gürsoy, Şahin. “Modernleşme Sekülerleşme İlişki Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”. *Dinler Tarihi Araştırmaları – VI. Sekülerleşme ve Dini Canlanma Bildiri Kitabı*. haz. Ali İsmail Güngör. 79-89. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2008.

- Amman, Tayfur. "Türkiye'de Ailenin Açık ve Örtülü Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi". *Aile ve Eğitim*. ed. Mehmet F. Bayraktar. 41-70. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Aydınalp, Halil. *Din ve Dünyevileşme*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018.
- Bağcı, İkrâm. *Türkiye'deki Muhafazakâr ve Seküler Gençlerin Farklı Kültürlerle Bir Arada Yaşamaya Bakışı*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Berger, Peter. "Sekülerleşme Yanlışlandı". çev. Mehmet Ali Kirman. *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. Mehmet Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu. 223-234. Ankara: Otto, 2015.
- Bruce, Steve. "Sekülerleşme: Sistemik Bir Betimleme". çev. İhsan Çapçioğlu. *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. Mehmet Ali Kirman-İhsan Çapçioğlu. 25-44. Ankara: Otto, 2015.
- Darende, Ömer Faruk. *Hans Mol'un Kimlik Kuramı Bağlamında Kutsal-Seküler Kimlik Dönüşümü: Menzil Nakşiliği Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Dellaloğlu, Besim. "Laik ve Sekülerin Politik Teolojisi". *Sekülerleşme Tartışmaları*. ed. Mehmet Ali Kirman-Volkan Ertit. 31-48. Ankara: Kadim Yayınları, 2019.
- Demir, Talip. *Sağlık Çalışanları ve Sekülerleşme (Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Balcalı Hastanesi Örneği)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ertit, Volkan. *Endişeli Muhafazakârlar Çağı*. Ankara: Liberte Yayın Grubu, 2015.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2019.
- Gorski, Philip. "Sekülerleşme Tartışmasını Tarihselleştirme: Bir Araştırma Gündemi". çev. Ali Bayer. *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. Mehmet Ali Kirman-İhsan Çapçioğlu. 119-138. Ankara: Otto, 2015.
- Güloğlu, Mehmet Fatih. *Kentte Kalış Süresi ve Sekülerleşme: Seyhan Örneği*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Hacıoğlu, Semra. *Sekülerleşme Sürecinin Muhafazakâr Kadın Algısı Üzerindeki Etkileri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Hadden, Jeffrey. "Sekülerizmden Dönüş". *Sekülerizm Sorgulanıyor*. ed. Ali Köse. 150-165. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2002.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitapevi, 2016.

- Konut, Cuma. *Din ve Sekülerlik Bağlamında Eğlence Kültürü*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Köse, Ali. “Sekülerden Kutsala Yolculuk”. ed. Ali Köse. 203-222. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2002.
- Köse, Ali. “Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye’de Din ve Modernleşme”. *Laik Ama Kutsal*. ed. Ali Köse. 11-19. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Kurt, Abdurrahman. *İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Luckman, Thomas. *Görünmeyen Din*. Çev. Ali Coşkun vd. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Onat, Hasan. “İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din”. *Dinler Tarihi Araştırmaları – VI. Sekülerleşme ve Dini Canlanma Bildiri Kitabı*. haz. Ali İsmail Güngör. 268-277. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2008.
- Riis, Ole. “Modern Toplumda Din Araştırmaları Alanındaki Son Gelişmeler”. çev. Bünyamin Solmaz ve İhsan Çapçioğlu. *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. Mehmet Ali Kirman-İhsan Çapçioğlu. 355-374. Ankara: Otto, 2015.
- Stark, Rodney. “Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme”. *Sekülerizm Sorgulanıyor*. ed. Ali Köse. 33-75. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2002.
- Şen, Seher. *Din ve Sekülerleşme: Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Kocaeli İli İzmit İlçesi Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2019.
- Şentürk, Recep. *Yeni Din Sosyolojileri*. İstanbul: İz Yayınları, 2005.
- Wilson, Bryan. “Sekülerleşme”. çev. Ali Bayer. *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. Mehmet Ali Kirman-İhsan Çapçioğlu. 9-24. Ankara: Otto, 2015.